

УДК 332.365

ПРОБЛЕМИ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА

Ю.М. Куроченко, факультет економіки та менеджменту, спеціальність

«Менеджмент», 3 курс

Науковий керівник — Н.В. Потопальська, ст. викладач кафедри аграрної політики

ВП Національного університету біоресурсів і природокористування України

«Ніжинський агротехнічний інститут»

Анотація: досліджено проблеми екологізації агропромислового виробництва, а саме, актуальність проблеми охорони навколишнього середовища в сільському господарстві

Ключові слова: сільське господарство, навколишнє середовище, природокористування, виробництво, сировина, меліорація, хімізація

Ніяка інша галузь суспільного виробництва не пов'язана так з використанням природних ресурсів, як сільське господарство. Адже праця хлібороба і тваринника - є по суті використання природи, навколишнього природного середовища для задоволення потреб людини. Сільське господарство необхідно розглядати як величезний, постійнодіючий механізм охорони, культивування живих природних багатств, і підходити до нього треба ще під одним кутом зору - охорони навколишнього середовища. Тому в умовах аграрного виробництва використання природних ресурсів і, перш за все, землі повинно поєднуватися з заходами щодо охорони навколишнього середовища. Плоди праці людини на землі - це найнеобхідніша передумова життя кожного суспільства, на якій би ступені розвитку воно не знаходилося. У сільському господарстві земля виступає не тільки місцем роботи і територіальною операційною базою, а й перш за все, служить знаряддям і головним засобом виробництва.

Актуальність проблеми охорони навколишнього середовища в сільському господарстві посилюється в сучасних умовах у зв'язку з процесами забруднення природних ресурсів, що використовуються в аграрному виробництві, промисловими, будівельними та іншими несільськогосподарськими підприємствами. Ці забруднення ведуть до зниження родючості ґрунтів і їх продуктивності, погіршення якості вод, атмосфери, завдають шкоди рослинництву і тваринництву, що тягне не до отримання сільськогосподарської продукції та погіршення її якості. Екологічні проблеми сьогодні є одними з найбільш важливих і глобальних. Тому тема роботи важлива і актуальна. У роботі зустрічається термін "адаптивно-ландшафтні системи землеробства" (АЛСЗ). Вони передбачають пристосовність виробництва продукції до різних елементів агроландшафту, форм господарювання і матеріальних ресурсів, на підставі досягнень науки і техніки, з урахуванням рішення екологічних проблем сільськогосподарського виробництва та ресурсозбереження.

Сільське господарство України - найбільш природомістка галузь, що має могутній природно-ресурсний потенціал, який включає 41,84 млн. гектарів сільськогосподарських угідь (69,3 % території України), в тому числі 33,19 млн. гектарів ріллі (55 %), 7,63 млн. гектарів природних кормових угідь - сіножатей і пасовищ (12,6 %).

У сільськогосподарському виробництві щороку використовується понад 10,9 млрд. куб. метрів води, або 36,4 % її загального споживання. Водночас за масштабами і характером впливу на навколишнє природне середовище його також слід віднести до найпотужніших антропогенних чинників. Розораність сільськогосподарських угідь досягла 72 відсотків, а в ряді регіонів перевищує 88 відсотків. До обробітку залучені малопродуктивні угіддя, включаючи луки і пасовища та схилі землі. Якщо Україна в Європі займає 5,7 відсотка території, то її сільськогосподарські угіддя - 18,9 відсотка, а рілля - 26,9 відсотка. Ефективність використання земель в Україні значно нижча, ніж у середньому по Європі [8].

Матеріали Міжнародної студентської науково-практичної конференції «Перспективи розвитку аграрної вищої освіти України очима молодих науковців»

Деструктивні процеси руйнують не тільки ґрунтовий покрив, а й всю ландшафтну сферу України. Одним із основних дестабілізуючих факторів визнається рілля, тому питання оптимізації співвідношення земельних угідь повинні вирішуватися в першу чергу. За розрахунками українських вчених, в державі необхідно зменшити площу ріллі на 10 млн. га, щоб довести розораність території до 40 %, збільшити площу лісів, полезахисних смуг, природних кормових угідь, рекреаційних площ тощо [3].

Згідно із "Основними напрямми державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки" в умовах, що склалися нині в Україні, стратегія системи сільськогосподарського природокористування має передбачати: формування високопродуктивних і екологічно стійких агроландшафтів; гармонійне поєднання механізму дії економічних законів і законів природи в межах території з урахуванням лімітуючих чинників навантаження на сільськогосподарські угіддя, біологічні ресурси та ландшафти; впровадження вимог щодо екологічної безпеки в системі сільськогосподарського природокористування та ін.

Тому особливе значення для подолання екологічної кризи, для зменшення техногенного навантаження на навколишнє середовище, для припинення його прогресуючих забруднення, деградації та виснаження ресурсів повинна бути розроблена і практично реалізована широкомасштабні заходи, спрямовані на екологічно безпечну інтенсифікацію та організацію виробництва в національному АПК. Це необхідно для того, щоб в першу чергу перевести його на модель сталого, екологічно - зрівноваженого і ефективного розвитку. Оскільки в агропромисловому виробництві використовується величезна кількість природних ресурсів (зокрема – земельних і водних), а його вплив поширюється майже на 80 % загальної площі України, то цілком зрозуміло, чому це завдання слід вважати першочерговим і надзвичайно важливим. Нинішня траєкторія розвитку агропромислового комплексу як у техніко-технологічному, соціально-економічному, так і, насамперед, в екологічному відношенні, є недостатньо науково обґрунтованою, та екологічно, соціально і економічно мало виправданою. Адже вона не забезпечує раціонального аграрного природокористування, екологічно зрівноваженого, сталого розвитку і функціонування агроландшафтів, а відтак – ефективного, конкурентоспроможного розвитку АПК, формування стабільного продовольчого ринку [7].

За даними В.В. Лихочвора розвиток технологій у 20 ст. забезпечив різке зростання виробництва продуктів харчування, але паралельно з цим перетворив сільськогосподарську галузь в основного забруднювача навколишнього природного середовища [1]. Динамічний розвиток та збалансоване функціонування агропромислового комплексу, створення в Україні стабільного ринку продовольства і сільськогосподарської сировини вимагають формування нового економічного механізму природоохоронної діяльності в сфері агропромислового виробництва, основні положення якого викладено у розділі 10 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [5] та Закону України «Про державний контроль за використанням та охороною земель» [4]. Особливої актуальності питання

раціонального природокористування набувають в умовах становлення ринкового механізму господарювання, який характеризується активним розвитком усіх форм власності та організації агропромислової діяльності, зростаючими потребами на природні ресурси і необхідністю їх задоволення повною мірою та водночас вимагає соціально-екологічного захисту населення і середовища його життєдіяльності.

Державна політика розвитку і розміщення продуктивних сил країни, вирішення соціально-економічних завдань повинні ґрунтуватися на дотриманні як економічних, так і екологічних принципів, вимог і цілей. Це означає, що необхідно найбільш ефективно, раціонально, екологічно зрівноважено та безпечно використовувати природно-біологічний, трудовий і матеріально-технічний потенціали [6].

При розробці екологічної політики щодо АПК необхідно брати до уваги такі чинники: по-перше, стан навколишнього середовища та окремих природних ресурсів у тому чи іншому регіоні; по-друге, реальну можливість одержання максимального екологічного ефекту від вкладення певного обсягу інвестицій в охорону навколишнього середовища і раціоналізацію природокористування; по-третє, застосування диференційованих регіональних підходів щодо оподаткування, кредитування, фінансування при вирішенні екологічних проблем, завдань охорони та відтворення природних ресурсів. Деградація та забруднення навколишнього природного середовища – це наслідки надмірного залучення земельних ресурсів до використання в аграрній сфері, зростання антропогенних навантажень до критичних рівнів, порушення екологічно допустимих співвідношень, між первісною природою і сільськогосподарськими угіддями; між окремими видами угідь (орними землями, кормовими угіддями й багаторічними насадженнями); між лісовими та сільськогосподарськими угіддями тощо. Вони ж, у свою чергу, здебільшого зумовлені недосконалою концепцією розвитку АПК, екстенсивною, енерго- і ресурсномісткою моделлю ведення аграрного виробництва.

Розуміння проблем природокористування та екології має можливість подолати нинішній, суто технократичний підхід до взаємодії суспільства, виробництва і природи. Завдання науки полягає в тому, щоб забезпечити комплексне суспільно-природниче розуміння процесів та змін, які відбуваються у навколишньому середовищі під впливом господарської діяльності, демографічного та соціально-економічного розвитку суспільства.

Нині при формуванні та визначенні темпів, масштабів і напрямів розвитку продуктивних сил, раціональної структури матеріальних потреб, ефективних засобів, методів і технологій їх якнайповнішого задоволення вже неможливо не брати до уваги інтереси екології. Тому необхідно йти шляхом інтеграції інтересів екології та економіки в усіх галузях народного господарства, в тому числі і в сільському господарстві. Це дуже складне завдання. Дві взаємопов'язані проблеми – “задоволення потреб суспільства” та “можливості біосфери”. Слід розглядати та вирішувати одночасно з розробкою оптимальних, екологічно безпечних варіантів взаємодії природи, суспільства і агропромислового виробництва, управління процесами природокористування в сільському господарстві.

В агропромисловому виробництві, в земле- й водокористуванні взаємоузгодження інтересів і вимог екології та економіки має надзвичайно велике значення, оскільки тут господарська діяльність здійснюється на великих територіях, є прямо й безпосередньо пов'язаною з використанням природних і біологічних ресурсів, втручанням до екологічних систем, свідомим впливом на природні процеси. Одним з шляхів удосконалення аграрного природокористування повинна стати розробка принципово нової концепції розвитку АПК, яка б враховувала екологічні чинники, критерії, вимоги, стандарти й обмеження.

Концепція, яку В.Г. Трегобчук називає “концепцією біосферосумісного, природонеруйнівного та сталого розвитку АПК”, повинна базуватися на всебічній екологізації агропромислового виробництва, застосуванні біоекосрівноважених систем землеробства і тваринництва, природо-, ресурсо-, енергозберігаючих, маловідходних технологій та екологічно безпечної організації виробничих процесів [2].

Зважаючи на вище сказане основними напрямками екологізації АПК слід вважати:

1) Широкомасштабне впровадження природозберігаючих, природонеруйнівних, екологорівноважених напрямів і способів використання, відтворення, поліпшення біологічних ресурсів і природного потенціалу АПК за допомогою найновіших розробок вітчизняних та зарубіжних вчених;

2) раціональне комплексне використання сільськогосподарських природних ресурсів з їх одночасною охороною, коли різні види їх використання не входять в екологічні суперечності, а диференційоване системне управління природокористуванням в аграрному секторі і охорона навколишнього середовища забезпечують збереження та відтворення якості навколишнього середовища та екологічну рівновагу в ньому;

3) збереження екологічної чистоти середовища й продовольства, генетичного різноманіття природних організмів, саморегулюючої здатності агроєкосистем на основі формування екологічно стійких, високопродуктивних агроландшафтів, оптимізації співвідношень різних видів сільськогосподарських угідь та елементів природного середовища в усіх природно-кліматичних зонах і землеробських регіонах. Поряд з тим, слід мати ефективні та надійні організаційно-економічні інструменти і прийоми впливу на товаровиробників, природокористувачів і забруднювачів довкілля, дійову систему державного контролю за дотриманням ними екологічних вимог, нормативів, стандартів, обмежень, положень чинного законодавства у сфері природокористування і охорони природи.

У сучасних умовах розвитку сільського господарства його негативний вплив на природу в багатьох випадках стає більш серйозним, ніж вплив інших галузей суспільного виробництва. Саме з розвитком сільського господарства пов'язані зростання дефіцитності водних ресурсів на великих територіях нашої країни, зменшення видового різноманіття рослинного і тваринного світу, засолення, заболочування і виснаження ґрунтів, накопичення у ґрунті і воді низки особливо стійких і небезпечних забруднювачів природного середовища. Традиційно вважалося, що основними порушниками природної рівноваги є промисловість і транспорт, шкідливий вплив сільського господарства на навколишнє середовище недооцінювався. Проте ще в 60-х роках на перше місце по забрудненню висунулося сільське господарство. Це пов'язано з двома обставинами. Перше - це будівництво тваринницьких ферм і комплексів, відсутність будь-якого очищення відходів та їх утилізації; і друге - порушення норм і правил застосування мінеральних добрив і отрутохімікатів, які разом з дощовими потоками і підземними водами потрапляють в річки і озера, завдаючи серйозних збитків басейнам великих річок, їх рибним запасам і рослинності. Тому у сфері суспільного виробництва серйозним джерелом забруднення навколишнього середовища, поряд з промисловістю і транспортом, стає і сільське господарство.

Зі сфери сільськогосподарського виробництва в результаті деградації, переведення під інші види використання виключалися площі найбільш цінних земель, а замість вибулих в сільськогосподарський оборот включалися переважно землі низького продуктивного потенціалу. Оцінити в будь-яких натуральних або вартісних показниках масштаби втрат для сільськогосподарського виробництва найбільш цінних в природно-господарському відношенні земель не представляється можливим, оскільки в офіційну статистичну звітність не включаються відомості про ґрунтові покриви цих земель. Особливу тривогу викликає стан меліорованих земель. Зберігається тенденція зростання земель з несприятливою меліоративною обстановкою і зниження їхньої продуктивності. Проте потенційні можливості збільшення сільськогосподарського виробництва за рахунок освоєння придатних для сільського господарства земель значно зменшуються. У сучасних умовах, як свідчить статистика, відбувається постійне скорочення сільськогосподарських земель і особливо ріллі на душу населення. Загострення цієї проблеми пов'язано з тим, що розвиток науково-технічного прогресу супроводжується надмірним використанням сільськогосподарських земель, у тому числі ґрунтів, під будівництво промислових та інших об'єктів, для потреб транспорту та інших несільськогосподарських цілей. Тенденція скорочення площі сільськогосподарських угідь має глобальний характер.

Погіршення якісного стану землі - явище тривожне. Руйнування родючого ґрунтового шару, виснаження, заболочування, забруднення, засолення земель, заростання їх бур'янами, неправильна оранка в умовах вітрової та водної ерозії можуть не тільки надовго вивести землю з сільськогосподарського обороту, а й порушити тривалі екологічні зв'язки, змінити водний баланс, привести до знищення тваринного світу, виснаження лісів, опустелювання, а у великих масштабах і в перспективі до часткової зміни клімату. Все це викликає необхідність раціонального використання та особливої охорони земель, наданих для потреб сільського господарства, а також призначених і взагалі придатних для цих цілей. Агропромисловий комплекс в сучасних умовах продовжує бути основним забруднювачем земель та інших елементів навколишнього середовища: відходи та стічні води тваринницьких комплексів і ферм та птахофабрик, використання отрутохімікатів і пестицидів, переробна промисловість, ослаблення виробничої і технологічної дисципліни, труднощі здійснення контролю на сільськогосподарських об'єктах, розкиданих на великих територіях, - все це призводить до того, що стан землі і всієї навколишнього середовища в сільській місцевості, відповідно до державних доповідей про охорону навколишнього середовища, залишається тривожним, ряд регіонів мають ознаки зон надзвичайної екологічної ситуації або екологічного лиха.

Розвиток тваринництва на промисловій основі, створення міцної кормової бази, розширення відгінних пасовищ, велика концентрація поголів'я худоби на обмеженій площі, зміна традиційних форм його змісту зумовлюють необхідність використання великої кількості води з річок, озер та інших водних об'єктів, що робить істотний вплив на стан самих водойм і навколишнього середовища в цілому. Як відомо, промислове тваринництво - один із самих великих водоспоживачів. Санітарно-гігієнічні умови на фермах також в основному підтримуються за допомогою води: для миття тварин, очищення приміщень та їх дезінфекцій, підготовки кормів, миття посуду і апаратури, гідрозмиву гною і т.д. Разом з тим із зростанням споживання води для потреб тваринництва збільшується скидання навозомістких стічних вод у водойми, в результаті чого вони забруднюються і втрачають свої корисні властивості. Навіть скидання невеликих доз неочищених навозомістких стічних вод від тваринницьких ферм і комплексів викликає масові замори риби і завдає значної економічної шкоди. Тому інтенсивна і різностороння дія сільського господарства на навколишнє середовище пояснюється не тільки зростаючим споживанням природних ресурсів, необхідних для безперервного зростання аграрного виробництва, але й утворенням значних відходів і стічних вод від тваринницьких ферм, комплексів, птахофабрик та інших сільськогосподарських об'єктів.

Значне місце в забрудненні навколишнього середовища в сільському господарстві в даний час належить хімічних сполук і препаратів, які використовуються для боротьби з різними шкідниками, хворобами і бур'янами в сільському господарстві. Застосування мінеральних добрив і хімічних засобів захисту рослин з метою підвищення врожайності сільськогосподарських культур загострили екологічну проблему. Агрохімізації, на відміну від забруднення природи відходами промислового виробництва, є цілеспрямованою діяльністю. Добрива та пестициди через ґрунт забруднюють продукти харчування, що позначається на здоров'я людини. Це в кінцевому підсумку позначається на стані навколишнього середовища в цілому і становить потенційну небезпеку для здоров'я людей. Скорочення поставок і обсягів застосування пестицидів в останні роки призвело до істотного зниження забруднення ними вододжерел, ґрунтів та рослинницької продукції. Однак потенційну загрозу для навколишнього середовища представляють заборонені, непридатні для подальшого використання пестициди, об'єкти зберігання та застосування отрутохімікатів. Складські приміщення, що використовуються для зберігання отрутохімікатів, в тому числі і заборонених до застосування, часто знаходяться в аварійному

стані або не пристосовані для цих цілей. Отже, по-справжньому науковий підхід до сільськогосподарської діяльності повинен ґрунтуватися на всебічному врахуванні екологічних чинників, вимог екологічної безпеки будь-якого виробничого процесу, раціонального використання й охорони природних ресурсів. Лише в цьому випадку суспільство буде спроможне подолати екологічну кризу і створити такі умови, при яких аграрне виробництво розвиватиметься на інтенсивній, конкурентоспроможній і водночас екологічнобезпечній основі.

Список літератури

1. В.В. Лихочвор. Перспективи розвитку агро технологій в Україні // Пропозиція №3, 2008.- 47-52 с.
2. В. Г. Трегобчук . Охорона земель - складова національної безпеки / В. Трегобчук // Вісник НАН України, 1997.-N3-4. - 3-13 с.
3. В.О. Греков, Л.В. Дацько. Охорона і відтворення родючості ґрунтів у зональних агроєкосистемах // Агроєкологічний журнал.- №1, 2009. - 43-47 с.
4. Закон України «Про державний контроль за використанням та охороною земель» // Відомості Верховної Ради, 2003, N 39, с. 350.
5. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» // Відомості Верховної Ради, 1991, N 41, 546 с.
6. О. В. Краснолуцький , Р. Тихенко, Т. Євсюков . Складання проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічно обґрунтовані сівоzmіни та впорядкування угідь // Землепорядний вісник, №4.- 2010. – 14-17 с.
7. О. Г. Тараріко. Основні фактори сталого розвитку агроєкологічних систем і сільськогосподарських ландшафтів // Проблеми сталого розвитку України. Київ: БМТ, 1998.- 254-267 с.
8. Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки // Відомості Верховної Ради України, 1998. - №38-39, – 248-298 с.
9. Особливості природоохоронної діяльності сільськогосподарських підприємств в сучасних умовах / / Виконання правових вимог охорони навколишнього середовища в господарській діяльності. Уфа, 2004.
10. Проблеми екології ґрунтів та охорона навколишнього середовища у зв'язку з інтенсифікацією сільського господарства. - Ташкент, Інститут ґрунтознавства та агрохімії АН, 2000.
11. Сучасні проблеми розвитку сільського господарства та охорони навколишнього середовища / / Сільська місцевість: територіальні аспекти соціально-економічного розвитку. Уфа, 2000.

Аннотація: исследованы проблемы экологизации агропромышленного производства, а именно, актуальность проблемы охраны окружающей среды в сельском хозяйстве

Ключевые слова: сельское хозяйство, окружающая среда, природопользования, производство, сырье, мелиорация, химизация

Abstract: The problem of ecological agricultural production, namely, the relevance of environmental issues in agriculture.

Keywords: agriculture, environment, natural resources, manufacturing, raw materials, land reclamation and use of chemicals

PROBLEMS GREENING AGRICULTURAL PRODUCTION

U.M.Kurochenko